

**ПЕДАГОГИК ЙЎНАЛИШДАГИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ
МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА АХБОРОТНИ МУСТАҚИЛ
ИЗЛАШ ВА ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ КЎНИКМАЛАРИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.7.7.033>

Муратова Нафиса Баратовна,
Факультетлараро Педагогика кафедраси ўқитувчиси, Самарқанд
давлат университети

Мазкур мақолада педагогик йўналишида таҳсил олаётган талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириши тамоийиллари илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Шунингдек мақолада, таълим шакллари оптимизациялаш вазифаларини белгилайдиган техник ва инсон ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш ва билимларни ўзлаштиришида ахборотни мустақил излаш кўникмаларини шакллантириши муҳим педагогик аҳамият касб этиши эътироф этиб ўтилган.

Калит сўзлар: Олий таълим, ўқитувчи, талаба, ахборотни мустақил излаш, таҳлил қилиш, кўникма, малака, билим, замонавий таълим, техник ва инсон ресурслари, ахборот коммуникация технологиялар, педагогик тамоийиллар, компетенция, мустақил таълим, сифатли ва юқори технология.

**ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ
САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ИССЛЕДОВАНИЯ И АНАЛИЗА
ИНФОРМАЦИИ У СТУДЕНТОВ ВУЗОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
НАПРАВЛЕНИЯ**

Муратова Нафиса Баратовна,
преподаватель кафедры межфакультетской педагогики, Самаркандский
государственный университет,

В данной статье проводится научно-теоретический анализ принципов формирования навыков самостоятельного поиска и анализа информации у студентов, обучающихся по педагогическому направлению. Также в статье признается важное педагогическое значение формирования навыков самостоятельного поиска информации в учебно-воспитательной работе с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, что определяет задачи оптимизации форм обучения.

Ключевые слова: Высшее образование, преподаватель, студент, самостоятельный поиск информации, анализ, навыки, квалификация, знания, современное образование, технические и человеческие ресурсы, информационно-коммуникационные технологии, педагогические принципы, компетентность, самостоятельное обучение, качество и высокие технологии

**PRINCIPLES OF FORMING THE SKILLS OF INDEPENDENT
RESEARCH AND ANALYSIS OF INFORMATION IN PEDAGOGICAL
UNIVERSITY STUDENTS**

Muratova Nafisa Baratovna,
Samarkand State University, Lecturer at the Department of Interfaculty
Pedagogy

This article provides a scientific and theoretical analysis of the principles of forming the skills of independent search and analysis of information among students studying in the pedagogical direction. The article also recognizes the important pedagogical importance of developing the skills of independent search

for information in educational work, taking into account technical and human resources and their interaction, which determines the tasks of optimizing the forms of education

Keywords: Higher education, teacher, student, independent search for information, analysis, skills, qualifications, knowledge, modern education, technical and human resources, information and communication technologies, pedagogical principles, competence, independent learning, quality and high technologies

Жаҳондаги иқтисодий ўсиш ахборот, билимлар ва интеллектуал потенциал ҳисобига амалга оширилмоқда. Ривожланган давлатлар иқтисодий ўсишининг манбаи ахборот маҳсулотлари ва хизматларини (АМХ) ишлаб чиқиш ҳамда улардан самарали фойдаланиш ҳисобланмоқда.[8]

Замонавий таълим тизимининг асосини сифатли ва юқори технологияли муҳит ташкил этади. Унинг яратилиши ва ривожланиши техник жиҳатдан мураккаб, шу билан бир қаторда бундай муҳит таълим тизимини такомиллаштиришга таълим жараёнига ахборот коммуникация технологияларини жорий этишга хизмат қилади. Таълим жараёнида мультимедиа технологияларидан фойдаланиш машғулотларни интерфаол режимда олиб боришга имкон беради. [2]

Жамиятимизнинг турли соҳаларида бўлгани каби таълим соҳасига ҳам алоҳида эътибор қаратилаётган бугунги кунда узлуксиз таълим тизимининг ҳар бир босқичи тадрижий йўл билан тараққий этиб бормоқда ва муайян ислохотлар олиб борилмоқда. Талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш ўқув жараёнидаги ўзига хос сифатлар мажмуи бўлиб, давлат, жамият ва ўсиб келаётган ёш авлоднинг эҳтиёжларини қондиришга йуналтирилган узлуксиз педагогик жараённинг натижаси ифодасидир. Республикада ижтимоий соҳада айниқса, таълим - тарбия жараёни билан боғлиқ ўзгаришлар таълим тизимини тубдан ислох қилиш, уни миллий руҳ билан суғориш, самарали анъанавий услубларни сақлаб қолган ҳолда янгиларини яратиш ва амалиётда қўллаш борасида олиб борилаётган ишларга боғлиқ.

Талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш мазмун моҳиятини теран англашимиз учун “ахборот” тушунчасига тўхталиб ўтишни лозим топдик. Ахборот — 1) бирон воқеа ҳақидаги батафсил хабар, маълумот. Давлатлар ўртасидаги музоқаралар натижасида тузилган битим ёки шартнома тўғрисида ҳукуматнинг расмий хабари. Халқаро ҳуқуқда икки ва ундан ортиқ давлатлар ўртасида олиб бориладиган дипломатик музоқаралар натижасида тузилган битимлар, шартномалар ёки қабул қилинган бошқа қарорлар ҳақидаги хабар икки ёки ундан ортиқ давлатлар томонидан расмий эълон қилинади. Икки давлат ўртасида олиб борилган музоқаралар ҳақидаги ахборот одатда қўшма ахборот деб аталади. [8]

Бугунги кунда инсоният ахборот технологиялари ёрдамида маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш ва узатиш билан чегараланмай, жамиятда иқтисодий, сиёсий, харбий ва бошқа соҳаларни бошқариш, уларга таъсир этиш ва истиқболини белгилаш имкониятига ҳам эга бўлиб бормоқда.[7]

Э.Исмаатовнинг интернет мақоласида ахборот-коммуникацион технологияларидан жамият соҳаларининг барча жабҳаларида фойдаланишнинг кенгайиб борилаётганлиги ахборотга бўлган эҳтиёжнинг ортиб бориши ҳамда ахборот хуружларининг кучайиб бориши ва уларнинг ёпиқ характерга эга эканлигини инобатга олиб, у биздан ахборотга бўлган тақчилликнинг олдини олиш (миллий ахборот маконини ривожлантириш), содир бўлган воқеликка тўғри ва холис баҳо бериш (амалга оширилаётган ахборот хужумларини

тахлилқилиш ва башоратлар бериш), турли ёт ғояларга (қўпоровчилик руҳидаги) қарши курашиш ва бу соҳада етук мутахассисларни тайёрлашни талаб қилади-деган фикрларни эътироф этиб ўтган [7]

Демак, ҳар бир ахборотни қабул қилаётган талаба уни ҳақиқат ёки ёлғон эканлигини дастлабки ўқишда ажратиш даражасига етказиш талаб қилинади. Талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш, таълим хизматларни сифат жиҳатдан янги босқичга кўтариш кенг қамровли бўлиб, мазмунан такомиллашиб бормоқда. Бироқ, таълим муассасаларида талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш фаолиятини самарали ва сифатли ташкил этиш, шу жумладан, иш фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш орқали юқори сифат ва самарадорликка эришиш имконини берадиган ўқитиш шакллари ва методларини такомиллаштириш, шахсни шакллантиришга оид фалсафий, социологик, психологик, педагогик билимларни уйғунлаштириш зарурияти кучаймоқда.

Ҳозирги даврда инновацион технологиялар жуда кучли ривожланиши натижасида ёш талабалар билан онлайн тарзда ишлаш долзарб бўлиб бораёпти. Шу сабабли талабаларга онлайн етказиладиган маълумотлар ва материалларнинг гуманистик характерда бўлиши жуда ҳам зарурдир. Ҳозирда талабаларнинг барча йўналишларда информация олиш имкониятлари жуда кенгайгандир. Уларга етказиладиган информациялардаги носамимийлик, камчилик ва қусурларни улар дарров илғаб олишади. Эндиликда бу кучли информация асрида “алдагани талаба яхши” деган гап аста – секинлик билан ўз кучини йўқотиб бормоқда. Ҳозирда талабаларнинг интеллектуал салоҳияти анча илгарилаб кетган ва уларга нисбатан жиддий ҳамда самимий муносабат бўлишини тақозо этади. Талабалар билан бўладиган муносабатда ўқитувчининг гапи, қараши, ҳағти – ҳаракати ва муомаласида албатта меҳр уфуриб туриши керак бўлади. Ўқитувчидаги илиқлик эртами кечми барибир талабада илиқлик уйғотади ва унинг фаолиятида ижобий ўзгаришга олиб келади. Талабанинг фаолияти қандай бўлса унинг шахс сифатида қандай шаклланишини белгилаб беради.

Таълим шакллари оптимизациялаш вазифаларини белгилайдиган техник ва инсон ресурслари ва уларнинг ўзаро таъсирини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш ва билимларни ўзлаштиришнинг бутун жараёнларини яратиш, қўллаш ва аниқлашнинг тизимли методи ЮНЕСКО томонидан алоҳида эътироф этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5 июнь 2018 йилдаги ПҚ-3775 сонли “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга ошириладиган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора - тадбирлар тўғрисида” ги Қарорида: Олий таълим тизимида ўқитишни ташкил этиш жараёни, таълим олаётган талабалар билимини баҳолаш тизими бугунги кун талабларига жавоб бермаётганлиги, профессор - ўқитувчиларнинг фаолиятини, билимини ва педагогик кўникмасини баҳолашнинг замонавий тизими мавжуд эмаслиги таълим сифатига салбий таъсир кўрсатаётганлиги ечимини кутаётган муаммолардан бири ҳисобланади.[3]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора - тадбирлари тўғрисидаги”ги ПҚ-29-09-сон қарорининг қабул қилиниши “...олий таълим даражасини сифат жиҳатидан тубдан ошириш ва такомиллаштириш, модернизация қилиш, комплекс ривожлантириш бўйича энг муҳим вазифалар қаторида:[4]

- ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиши;

-ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, мастер-класслар ўтказишга, семинар тренингларни илғор хорижий тажрибаларга таяниб мамлакатимиздаги олий таълим муассасалари фаолиятида кенг жорий этиш зарурлигидан далолат беради.

Талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш учун таълим жараёни талабаларни интеллектуал ва касбий жиҳатдан ривожлантиришнинг чуқурлаштирилган тизими сифатида намоён бўлиши лозимлигини тажрибалар яққол кўрсатмоқда.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш жараёнини модернизациялашдан кўзланадиган асосий мақсад жараён субъектларининг креатив тафаккурини ривожлантиришдан иборат. Бу таълим олувчиларнинг амалий компетентлигини ривожлантиришни бир чўққисидан иккинчисига қараб ҳаракатланишлари, етукликнинг турли даражаларида маҳорат чўққисига эришишлари, ҳамда ижодий касбий фаолият кўрсатиш тажрибасини эгаллашлари учун муҳим ҳисобланади.

Талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш соҳасини ислоҳ қилишнинг асосий омилларидан бири шахс манфаати ва таълим устуворлигидир. Бу омиллар асосида:

- кенг кўламли ахборот воситаларидан фойдаланишни билиш;
- видео, аудио, тасвир, гиперматнли маълумотлар ҳақида умумий билимларга эга бўлиш;
- ахборот технологияларидан фойдаланган ҳолда мультимедиали махсулотларни ишлаб чиқишни билиш;
- талабаларни ўз-ўзини таҳлил қилиши;
- инсониятни ҳаётда ўз ўрнини топишида амалий ёрдам бера олиши;
- ўз-ўзини касбий ривожлантиришини режалаштира олиши;
- мақсад ва вазифаларни аниқ белгилаши;
- иш фаолияти жараёнида ўзини кўрсата олиши ҳамда йўл қўйилган камчиликларни ўз вақтида тузатиб боришини амалий компетентликка эришишнинг асосий йўли сифатида кўрсатиш мумкин.

Бизнинг фикримизча, талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш, дидактик имкониятларини янада такомиллаштиришнинг устувор йўналишлари сифатида:

- талаба ёшлар учун янги малака талабларини ишлаб чиқиш;
- талаба ёшларни зарур методик материаллар билан қуроллантириш;
- Олий таълимни бошқариш ахборот тизимини (EMIS) такомиллаштириш, вазирлик ва идораларнинг бошқа ахборот тизимлари билан интеграциялаш;
- халқаро стандартлар ва миллий анъаналар уйғунлигида юқори малакали, замонавий билим ва кўникмаларга эга профессионал кадрларни тайёрлаш;
- таълимда брендлар, илмий анъаналар тизимини яратиш асосида олий таълим ва олий таълим муассасалари имиджини шакллантириш стратегияси бўйича дастурлар ишлаб чиқиш муҳим педагогик аҳамият касб этади.

Олий таълим муассасаларида талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришнинг муҳим тамойилларига:

- таълимнинг устуворлиги;
- таълимнинг демократлашуви;
- таълимнинг инсонпарварлашуви
- таълимнинг ижтимоийлашуви;
- таълимнинг миллий йўналтирилганлиги;
- таълим ва тарбиянинг узвий боғлиқлиги;
- иқтидорли ёшларни аниқлаш, уларга таълимнинг энг юқори даражаси, изчил равишда фундаментал ва махсус билим олишлари учун шарт-шароитлар

яратиш билан бирга педагог компетенциясига оид халқаро ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларнинг методологик асосларини, мазмун ва моҳиятини билиш, уларга амал қилиш киради.[2]

Олий таълим тизимида замонавий талабларга жавоб берадиган, педагогик ва ижтимоий фаолиятда ички ва ташқи, ахборот хавфсизликни таъминлаш бўйича ислохотларни олиб боришда интеллектуал жиҳатдан етук, таҳлилий фикрлашга қодир, таълим сифат ва самарадорлигини оширишга йўналтирилган концепцияда қуйидаги инновацион тамойиллар устувор ўрин эгаллайди.

Тамойиллар	Мазмуни	Мақсад
Ўқитиб тадқиқ этиш, тадқиқ этиб ўқитиш тамойили	Таълим муассасаларининг ҳар бир ўқитувчиси ўз фани соҳасига тахсил олувчиларни жалб қилган ҳолда тадқиқотларни олиб бориши лозим; ўқитувчи таълим технологиясини ишлаб чиқади, уни амалиётда синаб кўради, кузатади ва тузатишлар киритади, яъни, у таълим жараёнини тадқиқ этади.	Ўқитиш жараёнининг мазкур икки жиҳати муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у ўқитувчининг касбий ҳамда педагогик маҳоратини ошириб боришга ва тахсил олувчиларни бўлажак мутахассислик фаолиятига пухта тайёрлаш учун замин яратади.
Таълимнинг узлуксизлиги тамойили	Тахсил олувчиларнинг касбий сифатларга эга бўлишлари, мавжуд сифатларнинг ҳаётий фаолият давомида такомиллашиб боришини назарда тутати. Шахсга унинг бутун умри учун асқотиши мумкин бўлган билимларни бериш мумкин эмас, зеро, мавжуд билимлар ҳар бешўн йил мобайнида ўзгариб, мазмунан бойиб боради.	Ўқитувчининг ўз фаолиятида мустақил таълимни ташкил этишга эътибор бериши, педагог етакчилигини таъминлаган таълимдан тахсил олувчиларнинг мустақил билим олишлари учун шартшароитлар яратиб бериши ифодалайди.
Фаолиятли ёндашув тамойили	Назария ва амалиётнинг дидактик боғлиқлигига асосланади. Дидактика назариясида билим тушунчаси қуйидаги икки хил маънода изоҳланади: а) тахсил олувчилар ўзлаштириши лозим бўлган билимлар; б) улар томонидан ўзлаштирилиб, амалий фаолият жараёнида қўлланиладиган, шахсий тажрибага айланган билимлар.	Билимлар фаолият юритиш жараёнидагина мустаҳкамланади, шу сабабли тахсил олувчиларда назарий билимларни амалда қўллаш олиш иқтидорини тарбиялаш лозим. Амалиётдаги таъбиқига эга бўлмаган билимлар тез орада унутилиб юборилади.
Замонавийлик тамойили	Таълим амалиётига илмий асосланган ва тажриба-синовда текширилган дидактикага оид янгиликлар, тартиб қоидаларни жорий этади. Тахсил олувчи эгаллаган билимини мантқиқий тушуниб амалда қўллайди.	Даврга мос ҳолда ўқув дастурлар модернизация қилинади ва ўқув жараёнининг оптимал варианты танланади. Ўқув жараёнининг ўқитувчи ва тахсил олувчи томонидан кам куч сарфланиб, юқори мақсадга эришадиган оптимал вариантини яратади.
Илмийлик тамойили	Таълим-тарбия жараёнида самарали восита, фаол метод ҳамда дидактик материаллардан фойдаланишнинг ташкилий масалалари янги ечимларини қўллашни тақозо этади.	
Тахсил олувчи ва ўқитувчининг дастурли фаолиятни ташкил этиш ўқув жараёнининг боришини тахмин этиш тамойили.	Ўқитувчи тахсил олувчини мустақил ишлашга ўргатади, ундан муайян ҳаракатларни амалга оширишини ва қўллашини талаб қилади.	
Таълимни фаоллаштирувчи ахборот технологияси ва техник воситалари, шунингдек, фойдаланиш самарасини белгилайдиган дидактик материаллардан кенг фойдаланиш тамойили	Мазкур тамойил педагогик жараённинг жадаллаштирилишини таъминлайди	
Ўқув жараён учун зарур бўлган моддий-техник базани яратиш тамойили	Ушбу тамойил ўзида етарли даражадаги моддий-техник базани яратиш имкониятини излаш жараёнини ёритиш учун хизмат қилади.	
Ўқув-тарбия жараёни натижаларини ҳолисона баҳолаш тамойили	Ушбу тамойил тест усули ва рейтинг тизими асосида тахсил олувчи билим ва кўникмалари даражасини аниқлаш, ўзлаштириш жараёнини назорат қилиш, шунингдек, баҳолашни автоматлаштириш каби фаолият мазмунини ифодалашга хизмат қилади	
Таълим-тарбия мазмунининг жамият эҳтиёжларига мос келиши тамойили	мазкур тамойил жамият эҳтиёжларини маълум даражада таълим-тарбия асосида ҳал этилишини ифодалайди	

Талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантиришга йўналтирувчи асосий тамойиллар сирасига таълим

мазмунини инсонпарварлаштириш ва инсонийлаштириш тамойили, текширувчанлик, ҳаққонийлик, фаолиятли ёндашув, синергетик ёндашув, табақалаштирувчи,– мувофиқлаштирувчи тамойиллар ҳам киради [6]

Кузатувларимиз жараёнида шу нарсага амин бўлдикки, тамойилларга амал қилган ҳолда педагогик фаолиятни ташкил этиш ўқитувчининг методик ва амалий компетентлигини ошириб боришига замин яратади ҳамда кўзланган мақсадга эришишини тезлаштиради. Натижада таълим тарбия тизими методологиясини ишлаб чиқиш, ҳамда “тизимий ёндашув” тадқиқот усулини қўллаш имкониятини беради.

Хулоса қилиб айтганда, талабаларда ахборотни мустақил излаш ва таҳлил қилиш кўникмаларини шакллантириш замирида:

□ аниқ мезонлар асосида тартибланган дидактик жараён орқали талабалар ўқув фаолиятидаги илмий назарий билимларни ўзлаштириш имкониятлари даражасида қондирилади;

□ дидактоцентрик технологиялар яъни ўқув дастурида режалаштирилган материалларни ҳар қандай йўл билан таълим олувчиларга етказишнинг методик таъминоти яратилади;

□ ўқитиш жараёнида ўқитувчи томонидан қўлланиладиган дидактик воситалар ва дидактик материаллар дидактиканинг тамойилларига мос ҳолда яратилади;

□ талабаларнинг дидактик қобилиятларни шакллантирилади;

□ ўқув жараёнини предметли қўллаб қувватланиши учун шарт □ шароит яратилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида»ги Қонуни // Халқ сўзи газетаси, 2020 йил 24-сентябр

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 6 ноябрдаги ПҚ-4884-сон “Таълим-тарбия тизимини янада такомиллаштиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (www.lex.uz), 2020 йил 6 ноябр

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5 июнь 2018 йилдаги ПҚ-3775 сонли “Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга ошириладиган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора - тадбирлар тўғрисида” ги Қарори. Қонун ҳужжатлари тўплами

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори. //Халқ сўзи. 2017 йил, 21 апрель, №79(6773)

5. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж-III-Н-Тартибли/ -Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2008. – 563 б

6. Педагогик технология: муаммо ва истиқболлар (замоновий педагогик технологиянинг илмий-назарий асослари). Муаллифлар гуруҳи. / Т.: ОЎМКХТРМ, 300 бет.

7. <https://jizzax.uz/3990-eng-havfli-huruzh-bu-ahborot-huruzhidir.html> Мустақил тадқиқотчи Э.Исмаилов

8. Ахборот маҳсулотлари ва хизматларига бўлган эҳтиёжларни ўрганиш механизмлари. Бобожонов Азизжон Бабаханович, ТДИУ катта ўқитувчиси, PhD E-mail: a.bobojonov@tsue.uz “Иқтисодий ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 6, ноябрь-декабрь, 2018 йил